

105850

*Om mishandling av landssvikfanger.***Skriv fra overlege Leikvam til Riksadvokaten**

Dok. 21.

Bilag nr. 1.

Herr riksadvokaten, Oslo

1d. Mishandling av landssvikfanger.

Landssvikoppgjøret går sin gang uforstyrret av de innvendinger som har vært reist fra forskjellig hold.

Jeg har tidligere gitt uttrykk for det jeg mener kan innvendes mot landssvikoppgjøret slik det ble lagt an og slik det er drevet; og jeg har pekt på en del av de skadevirkninger som det har hatt og vil få i årene fremover, og jeg har også gitt uttrykk for mine tvil om den nytte mange håper og tror landssvikoppgjøret vil få.

Jeg har etter evne prøvet å følge med i diskusjonen om landssvikoppgjøret i dagspressen for å få et inntrykk av den del av folkeopinionen som kommer til uttrykk der. Det har slått meg med forferdelse at meningsdannelsen i dag synes å være nokså analog med den som satte sitt preg på okkupasjonstiden. Det er uhyggelig å legge merke til hvor ensrettet og kritikkløs pressen er når det gjelder dette spørsmål. Stemningen blant landssvikfangene tar sitt preg av denne såkalte folkeopinion og noen forsoning i egentlig forstand kan en nå vanskelig tenke seg.

Landssvikfangene hevder at det ikke lenger er likhet for loven og at de i stor utstrekning er rettsløse.

De hevder at landssvikoppgjøret for en stor del savner lovlig og rettslig grunnlag og at det rammer skjevt og urimelig.

For mange av dem fortoner det seg slik at det nettopp er de som virkelig bisto tyskerne som slipper lettest fra det, mens de som prøvde å forsvare norske interesser med de mest tjenlige midler blir rammet desto hårdere.

Det anføres som eksempel at praktisk talt alle de som arbeidet på krigsviktige tyske anlegg slipper straff, tiltross for at de måtte forstå at de bisto fienden, mens en N.S.-mann som regel blir dømt for slikt forhold enda han ikke nødvendigvis behøvde å anse tyskerne som fiender i den forstand.

Landssvikfangene nevner også stadig at de fleste av dem har mistet mere eller mindre av sine eiendeler mens de har sittet fengslet. De fleste tør ikke melde fra til politiet da de er redd for at

de ved det risikerer å skade sin sak, og de som har anmeldt forholdet synes alle å ha hatt forbausende lite utbytte av det. Hvis de overhodet får noe svar, så er det at etterforskningen har vært for-gjeves. Bitre uttrykk som legalisert plyndring er meget alminnelig å høre og jeg synes nok en må si at det er nedslående og ytterst uheldig at etterforskningen i disse sakene har ført til et så magert resultat, og det er rimelig at det øker fangenes følelse av at de er rettsløse.

Forskjellige rettsavgjørelser i den senere tid har også bidratt til å styrke landssvikfangene i den oppfatning at det ikke er likhet for loven. Det gjelder særlig dommen i Feldmannsaken og en del saker angående mishandling av landssvikfanger. At «Gulosten» endog slapp fra drapet av 2 tyske fanger uten at det ble reist påtale har kastet et latterlighetens skjær over en stor del av landssvikopp-gjøret.

Men det som kanskje er det verste av det hele er at det enda ikke er gjort noe nevneverdig for å undersøke berettigelsen av de klager som er kommet frem om mishandling av landssvikfanger.

Jeg har hørt utallige beretninger om mishandling av landssvikfanger og særlig ille synes det å ha vært på Akershus de første månedene etter kapitulasjonen. Jeg har bedt en av fangene som var på Akershus de første månedene om å skrive en beretning om det han har kjennskap til av mishandling og annet klanderverdig ved fangebehandlingen. Jeg har sagt at jeg ville sende hans beretning til riksadvokaten for å få satt en etterforskning igang. Jeg har bedt ham om å ta med alle de navn han er sikker på og så vidt mulig tidfeste og stedfeste de begivenheter han nevner. Fangen, som heter N J, har en livlig fantasi og en usedvanlig hukommelse. Han har en egen evne til å være tilstede der det skjer noe utenom det vanlige og slik fikk han også innrettet seg på Akershus, idet han hadde med matutdelingen m. v. å gjøre. Han har derfor et visst personlig kjennskap til mere enn de fleste andre fanger og hans omfangsrige beretning må sees i lys av det.

Hans egen sak skal opp til hovedforhandling en av de første dager. Av hensyn til sin egen sak har han bedt om å få utelate et navn — Zakkariassen — fordi han akter å ta opp forholdet til ham i sin egen sak. Forholdet er såvidt jeg har forstått slik at fangen og Zakkariassen arbeidet illegalt sammen før fangen ble arrestert av okkupasjonsmakten og ble agent. Fangen hevder at Zakkariassens forklaring for statspolitiet senere var mer kompromitterende enn de opplysninger fangen ga. Etter kapitulasjonen fikk tross dette Zakkariassen etterforskningen i hans sak og herunder har Zakkariassen bl. a. mishandlet fangen.

Det kan ikke være tvil om at noe av det som har virket allermest opprørende på alle er mishandling av vergeløse fanger og for meg står det slik at hvis det er noe sant i det denne fangen og tallrike andre beretter og samfunnet ikke reagerer overfor den urett som måtte være skjedd, da blir også denne del av rettsoppgjøret temmelig meningsløs.

Da jeg i okkupasjonstiden klaget over mishandling av fanger ble jeg møtt med den innvending at det kan ikke være sant og at det måtte være overdriivelse. Selv gode jøssinger vegret seg for å tro at jeg snakket sant, men de ble gjerne no betenkte da jeg sa dem at det sikkert var 10 ganger værre enn det jeg kunne berette om. Jeg tror det er sant at de fleste nazister og N.S.-folk ikke hadde rede på at fanger ble mishandlet. Det var sikkert ytterst få selv blant de ledende som hadde greie på det.

Når det gjelder mishandling av landssvikfanger synes forholdene på mange måter å være sammenlignbart. Den alminnelige mening synes å være at det kan ikke være sant eller at det må være overdriivelse det som fangene beretter.

Det sier seg selv at det er en vesensforskjell på hvordan mishandling oppfattes av den det går utover og av den som utfører mishandlingen.

Det er en alminnelig erfaring at fangene selv er oppmerksom på sin egen ynkerdighet og de er meget sårbare og vare for alle slags overgrep. I selvforsvar appellerer de til andres medynk og alt som kan tjene denne interesse samler de på med begjærighet og demonstrerer med den største overbevisning.

Den som utfører mishandling gjør det gjerne i affekt og har ofte følelsen av å handle i berettiget harme og som representant for rettferdigheten. Han synes ikke han gjør noe galt men tvertimot gir fangen den behandling han fortjener og kanskje snaut nok det.

Hos begge parter er det sterk tendens til feil vurdering. Når en skal bedømme partenes utsagn må en være oppmerksom på at begge har sterk interesse av å overdrive hver på sin kant.

Det er en alminnelig erfaring at fengselsbetjeningen må søke å verge seg mot sin tendens til nedvurdering av og forakt for fangen.

I sin «Veiledning for fengselsbetjening» har Hartvig Nissen understreket sterkt betydningen av dette moment, og jeg tror det er berettiget å si at den utmerkede disiplin og ro som hersker blant fangene i Botsfengslet i første rekke skyldes betjeningens taktfulle og kultiverte opptreden. Den verdifulle tradisjon fra Hartvig Nissens tid preger fremdeles Botsfengslet.

Når det gjelder landssvikfangene tror jeg en uten overdriivelse kan si at disse fanger har vært sett på med større avsky og forakt enn

fanger ellers pleier å være utsatt for. Faren for at de kunne bli utsatt for mishandling var derfor dobbelt stor.

Jeg har i de årene jeg har arbeidet som lege i fengslene fått en viss erfaring i å snakke med fanger og evne til å bedømme verdien av deres utsagn og jeg betenker meg ikke på å si at det såvidt jeg kan skjønne må ha foregått mishandling av landssvikfanger i betydelig utstrekning.

Jeg må derfor henstille til påtalemyndighetene å foreta en grundig etterforskning og avhøre både fanger og betjening slik at forholdet kan bli mest mulig allsidig belyst.

Jeg legger ved fangen N J's beretning om det han kjenner til av mishandling. Så vidt jeg vet har også de tyske fanger utarbeidet en lignende fremstilling av det de har vært utsatt for, og som jeg har nevnt er det en rekke fanger som kan berette om lignende forhold. På grunn av de særegne forhold ville det sikkert være klokt å benytte seg av rettslig avhør i størst mulig utstrekning.

Jon Leikvam.